

Etnogeneze Slovanů

Kde a odkud se Slované vzali, je velmi těžká otázka, která dosud nebyla zcela uspokojivě zodpovězena. Odpověď hledá archeologie, historie i jazykověda, jejich možnosti jsou však omezené:

Vznik Slovanů z hlediska archeologie:

Na územích, která přicházejí v úvahu jako širší slovanská pravlast, bylo pro období od 2. tisíciletí př. n. l. do poloviny 1. tisíciletí n. l. identifikováno několik archeologických kultur, žádná ale nemůže být s jistotou pokládána za slovanskou.

lužická kultura (14. stol. př. n. l.) – severní část střední Evropy (na území východního Německa, Polska, západní Ukrajiny, severního Česka a Slovenska) – na přelomu 19. a 20. stol. pokládána za protoslovanskou (např. L. Niederle), dnes je jasné, že její etnicitu nelze jednoznačně prokázat.

kultura przeworská (2. stol. př. n. l. – 3.–4. stol. n. l.) – jižní Polsko na východ a západ od řeky Visly, dále na východ k řekám Pripjati a hornímu Dněstru – dnes převládá názor, že jde čistě o germánskou kulturu.

kultura zarubiněcká (2. stol. př. n. l. – 5. stol. n. l.) – západní Ukrajina a Bělorusko – patrně smíšená etnicita

kultura černjachovská (2. – 4. stol. n. l.) – střední Dněpr – patrně smíšená etnicita

Slované z hlediska historie:

Antičtí autoři Slované neznali (odpovídá to všeobecnému názoru, že původní sídla Slovanů byla mimo hranice světa známého antickým autorům).

Pokusy spojovat se Slované některá etnická jména doložená u Ptolemaia nebo Herodota (5. stol. př. n. l.). V Herodotově spisu *Skythie* jsou jako sousedé Skytů uváděni *Neurové* a

Budinové (Neuroi a Budinoi), jejichž sídla by geograficky mohla odpovídat slovanské pravlasti. Někteří badatelé (L. Niederle, Z. Goląb) uznávají slovanský původ těchto kmenů, dnes ale většina badatelů má slavinitu těchto kmenů za příliš spekulativní.

Zpráva byzantského rétora Priska (5. stol. n. l.) císaři Theodosiovi III. o cestě k hunskému králi Attilovi – popisuje v ní setkání s lidem, který ho pohostil nápojem zvaným *medos* (dalo by se spojit s psl. *medus ‘med’ a ‘medovina’, je to však slovo obecně indoevropské, nemusel je tedy Priskos slyšet od Slovanů, ale od jiného ie. národa)

První spolehlivější zprávy o Slovanech jsou z poloviny 6. stol. n. l.

V polovině 6. století východořímský kronikář **Jordanés** sepsal dějiny Gótů – *Getica*. Když popisoval současnou situaci za hranicí Východořímské říše na dolním Dunaji, zmínil se o novém národě, který podle něho zaujal rozsáhlé prostory ve střední a východní Evropě, tam, kde jeho nedávní předchůdci ještě znali zcela jiné národy:

*„Mezi těmito řekami se rozkládá Dacia, obklopená věncem strmých Alp. Blízko levé strany Alp, která směřuje k severu, počínaje od pramenů Visly, sídlí početný národ **Venethů**, který zabírá velký prostor. Ačkoliv jsou nyní jména Venethů různá podle míst a jednotlivých kmenů, přesto jsou převážně nazýváni **Sklaveni** a **Antové**. Území Sklavenů začíná od města Noviodunum a od Mursijského jezera a táhne se až k Dněstru; na severu pak až k Visle. Místo měst mají tyto kmeny k bydlení bažiny a lesy. Antové, kteří jsou z Venethů nejstatečnější, sídlí v místech od ohybu Černého moře, mezi Dněstrem a Dněprem; tyto dvě řeky jsou od sebe odděleny vzdáleností mnoha denních pochodů [...]“.*

Jordanés nebyl sám, kdo si „Sklavenů a Antů“ všiml. Ještě podrobněji se o nich zmiňuje jeho současník **Prokopios z Kaisareie**, který ve svých oficiálních historických knihách popsal války impéria s Ostrogóty, Vandaly a Peršany a Slovany poznal nejspíše jako nájemné bojovníky při byzantském tažení v Itálii. Novému početnému národu, který začal znepokojovat severní hranice Východořímské říše, věnoval na stránkách svých děl mnohem větší prostor než Jordanés. Povšiml si jeho původu, dělení, způsobů, náboženské víry i chování k zajatcům.

Další popis je v díle nazvaném *Strategikon*, které je připisováno byzantskému císaři **Maurikiovi** (vládl v letech 582–602). Navrhuje v něm bojovou taktiku proti Slovanům a Antům.

Tato ani některá další dobová svědectví byzantských autorů uspokojivě neobjasňují ani otázku původu Slovanů, ani otázku jejich pravlasti.

Vznikly různé hypotézy o původu Slovanů:

Např.:

v posledních letech asi největší pozornost vzbudila hypotéza amerického archeologa rumunského původu **Florina Curty**. Podle něj jménem *Sclavini* pojmenovávali Byzantinci různé etnické skupiny na sever od Dunaje, aby vnesli do chaotické situace řád. Nešlo tedy podle něj o jeden národ. Jazyk těchto skupin vznikl jako dorozumívací řeč v avarském kaganátu (= státní útvar ve střední Evropě, přesněji v Panonii, který existoval jako samostatný celek v letech 567–803).

Ukrajinsko-americký historik **Omeljan Pritsak** považuje u Jordana uvedené názvy kmenů *Anti*, *Sclaveni*, *Veneti* nikoli za názvy kmenů, ale za označení bojových oddílů vytvořených z různých skupin porobeného obyvatelstva, vznikajících v avarském kaganátu. Na jazyk má stejný názor jako Curta.

Naprostá většina lingvistů, archeologů i historiků, kteří se zabývají ranými dějinami Slovanů, však věří, že Slované skutečně fyzicky migrovali ze své pravlasti. Kolem 1. tisíciletí došlo – snad v důsledku populačního přebytku, klimatických změn a nepochybně v souvislosti s všeobecným neklidem, který nastal po vpádu Hunů a po zániku říše západořímské – k expanzi, která v tomto období nemá mezi indoevropskými etniky obdobu.

Historická jazykověda a původ Slovanů

Vzhledem k omezeným možnostem archeologie a historie zřejmě nejvýznamnější roli při hledání slovanské pravlasti a průběhu slovanské etnogeneze může hrát historickosrovnávací jazykověda a etymologie.

Na základě jejich poznatků je jasné, že praslovanština má nejbliže k baltským jazykům, vzdálenější je pak spojení s germánskými jazyky, s nimiž baltské a slovanské jazyky tvořily jakýsi „severoevropský“ areál, který se vyznačuje některými společnými rysy hláskoslovnými, morfologickými a hlavně lexikálními:

- splynutí *a–o* (dlouhých i krátkých) v jednu samohlásku s různými výsledky
- nahrazení původních *bh*-ových koncovek *m*-ovými (např. dat. pl. psl. **noktymъ*, lit. *naktims*, gót. *nahtim* X lat. *noctibus*, stind. *nahtibhya-*)
- lexikální shoda v označení číslovky ‘tisíc’: psl. **tysot’-*, lit. *tūkstantis*, gót. *Dusundi* X lat. *mille*
- lexikální shoda v označení ‘stříbra’: psl. **serbro*, lit. *sidābras*, gót. *silubr* X lat. *argentum*

Vztah baltských a slovanských jazyků je důležitou otázkou indoeuropeistiky. Podle některých jazykovědců jsou gramatické a lexikální shody mezi těmito jazyky důsledkem společného vývoje (ve starší jazykovědě se mluvílo o „baltoslovanské jednotě“), podle jiných jsou důsledkem sekundárního sblížení obou větví. Dnes se však obvykle předpokládá, že Praslované se vydělili z tzv. **protobaltského areálu**, který sdíleli s předchůdci baltských kmenů (na jeho jižním okraj), a na tomto vydělení se zřejmě podílely jiné etnické složky – nejvíce se mluví o íránské (Skytové), dále italické, thrácké aj.

Další výraznější souvislosti nacházíme též mezi jazyky slovanskými a íránskými.

Íránský podíl na etnogenezi Slovanů je rovněž často diskutovanou otázkou – vliv íránských jazyků na nejstarší praslovanské hláskoslovné změny ani předpokládané lexikální výpůjčky z íránštiny nelze jednoznačně prokázat. Naopak prokazatelný je íránský vliv v oblasti náboženských představ včetně klíčového pojmu *bogъ*:

psl. **bogъ* znamenalo původně ‘udělující, dávající’ (též **bogatъ*, **nebogъ*, **ubogъ*) a bylo užíváno nejdříve jako epiteton některých nadpřirozených bytostí, později jako ‘jedna z mnoha nadpřirozených bytostí nejvyšší kategorie’. Po zavedení křesťanství bylo toto slovo použito k označení jediného křesťanského boha. K tomuto významovému posunu zřejmě došlo v době kontaktu s íránskými jazyky, kde je tento sémantický vývoj doložen: ie. **bhagos* ‘udělovatel, dárce’ < ie. **bhag-* ‘dělit’ > stind. *bhājati* ‘rozděluje’, véd. *bhāga* ‘udělovatel, dárce (v epitetech bohů); podíl, bohatství, štěstí’, av. *baya* ‘pán, bůh’, stper. *baga* ‘pán, bůh’.

(Původní ie. výraz pro nejvyšší božstvo: ie. **deiwos* > stind. *dēvā-* ‘bůh’, lat. *dīvus* ‘božský’, *deus* ‘bůh’, psl. **divъ* ‘div, zázrak; úžas’ aj.)